

Effecten van finietheid, tempus en irrealis op de werkwoordsvolgorde in Vlaamse IPP-constructies

Liliane Haegeman (Universiteit Gent) & Albert Oosterhof (Lessius/K.U.Leuven)

Te verschijnen: *TABU* (2012)

1. Inleiding

Het eerste hoofdstuk van Deel II van de *Syntactische Atlas van Nederlandse Dialecten* (SAND, Barbiers et al. 2008) bevat een aantal gegevens voor de volgorde van de werkwoorden in verschillende typen verbale clusters. In dit artikel bekijken wij clusters met een perfectief hulpwerkwoord, een modaal of aspectueel hulpwerkwoord en een hoofdwkwoord. De SAND bevat kaarten voor enkele testzinnen van dit type. Het gaat om de volgende kaarten:

- (1) a. kaart 18a: *Ik weet dat hij is gaan zwemmen.*
b. kaart 19a: *Het is jammer dat FC Twente niet winnen heeft kunnen.*
c. kaart 20a: *Vertel mij eens wie zij had kunnen roepen.*

In dit soort zinnen komt het IPP-effect voor (infinitivus-pro-participio): het werkwoord dat afhankelijk is van het hoogste werkwoord zou “normaal gesproken” in de vorm van een voltooid deelwoord moeten verschijnen (*gegaan, gekund*), maar heeft de infinitiefvorm en het voltooid deelwoord is niet mogelijk in dezelfde context:

- d. **Ik weet dat hij is gegaan zwemmen.*
e. **Het is jammer dat FC Twente niet winnen heeft gekund.*
f. **Vertel mij eens wie zij had gekund roepen.*

Daarnaast zijn er in de SAND ook nog kaarten voor testzinnen die misschien enigszins verwant zijn aan die in (1), zoals *Ik weet dat hij is/heeft weeste zwemmen* (kaart 19b) en *Ik weet dat hij heen gaan te zwemmen is* (kaart 18b). Wij zullen ons hier echter enkel op het soort driedelige clusters richten dat correspondeert met de SAND-zinnen in (1a-c).

Uit het in de SAND gepresenteerde materiaal blijkt dat dit soort groepen een eigenschap hebben die ook bekend was uit eerder onderzoek, vgl. bijv. Haegeman (1998, 2001 en 2002). Barbiers & Bennis (2010: 30) formuleren dit als volgt, waarbij 1 het hiërarchisch hogere werkwoord is dat werkwoord 2 selecteert en het werkwoord 2 op zijn beurt werkwoord 3 selecteert

“De volgorde 2-3-1 (*gaan zwemmen is*) komt veel voor, met name in België. Deze volgorde is categorisch onmogelijk in de andere twee clustertypen.”

De “andere twee clustertypen” zijn hier clusters met twee modale werkwoorden zoals *moet kunnen zwemmen* en clusters met een modaal hulpwerkwoord en een hulpwerkwoord van tijd, zoals *moet hebben gemaakt*. In het West-Vlaamse dialect waarvoor data gepresenteerd worden in Haegeman (1998, 2001 en 2002) komt de volgorde 2-3-1 inderdaad ook voor in het type clusters zoals in (1a-c), als alternatief voor de volgorde 1-2-3 (vgl. (2b) hieronder)

Haegeman merkt echter tevens op dat de positie van hulpwerkwoord 1 afhangt van zijn inflectionele morfologie en neemt aan dat V-naar-I verplaatsing getriggerd wordt door die morfologie. Haegeman besteedt aandacht aan enkele effecten die hierbij een rol spelen. In de

eerste plaats is er een asymmetrie tussen finiete en infinitieve werkwoorden. Finiete werkwoorden kunnen in zinnen zoals (2) het werkwoord *willen* (werkwoord 2 van het cluster) volgen of eraan voorafgaan (vgl. Haegeman 2001, zin (6)).

- (2) a. ? ...da Valère ee [_{XP} willen en us kuopen]
 ‘...dat Valère een huis heeft willen kopen.’
 b. ...da Valère [_{XP} willen en us kuopen] eet
 ‘...dat Valère een huis heeft willen kopen.’

Infinitieve werkwoorden moeten het modale werkwoord echter verplicht volgen, zoals geïllustreerd in (3) van Haegeman (1998, zin (19)).

- (3) a. [[Moeten dienen boek kuopen] een] was nie gemakkelijk
 ‘Dat boek hebben moeten kopen, was niet gemakkelijk.’
 b. *[Een [moeten dienen boek kuopen]] was nie gemakkelijk
 ‘Dat boek hebben moeten kopen, was niet gemakkelijk.’

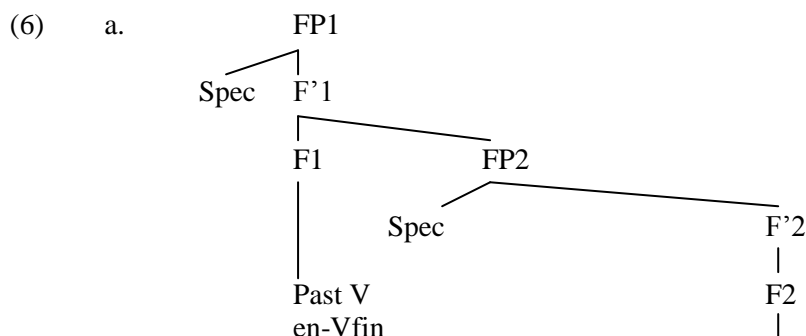
Daarnaast observeert Haegeman (1998, 2001 en 2002) een tempuseffect. Terwijl hulpwerkwoorden in de tegenwoordige tijd rechts van het IPP-complement kunnen staan (vgl. (2b)), gaan hulpwerkwoorden in de verleden tijd verplicht vooraf aan het IPP-complement, zoals Haegeman illustreert met de volgende zinnen (1998, zin (20)):¹

- (4) a. *...da Valère [willen dienen boek kuopen] oat
 ‘...dat Valère dat boek had willen kopen.’
 b. ...da Valère oa [willen dienen boek buy]
 ‘...dat Valère dat boek had willen kopen.’

Negatie is de derde factor die de distributie van het hulpwerkwoord van de voltooide tijd conditioneert. Als het hulpwerkwoord geassocieerd is met het negatieve hoofd *en* moet het de positie links van het IPP-complement innemen (vgl. Haegeman 1998: zin (21)):

- (5) a. ...da Valère nie [willen dienen boek kuopen] (*en)-eet
 ‘...dat Valère dat boek niet heeft willen kopen.’
 b. ...da Valère nie en-ee [willen dienen boek kuopen]
 ‘...dat Valère dat boek niet heeft willen kopen.’

Op basis van deze data stelt Haegeman voor het West-Germaanse middenveld de volgende structuur voor. We zullen hier deze structuur gebruiken als aanknopingspunt voor de bespreking van de data, maar de focus van onze uiteenzetting is empirisch en onze doelstelling is niet zozeer om een keuze te maken tussen verschillende theoretische opties (vgl. ook analyses zoals die van Barbiers 2005 en de variant daarop in Barbiers & Bennis 2010):

(Present)

(Present)
Infinitive

In dit voorstel bevat het IP-domein ten minste twee functionele hoofden, F1 en F2. In F2 vinden we infinitieven en werkwoordsvormen in de tegenwoordige tijd. In IPP-constructies bevat de specificerder van F2 het IPP-complement. Deze F2 kan bijvoorbeeld een aspectuele projectie zijn of een ‘status projection’ (Hinterhölzl 1998). F1 bevat werkwoordsvormen in de verleden tijd, werkwoorden met het negatiemorfem *en* en werkwoordsvormen in de tegenwoordige tijd kunnen hier ook (misschien marginaal) terecht (als alternatief voor de positie in F2). Infinitieven kunnen niet op de plaats F1 staan. Haegeman neemt aan dat een infinitief werkwoord niet naar F1 verplaatst kan worden omdat F1 tempusfeatures checkt en infinitieven geen Tempusfeature hebben. Merk op dat werkwoorden in de tegenwoordige tijd net als infinitieven in F2 kunnen blijven. Haegeman (1998) stelt voor dat dit verband houdt met het feit dat de tegenwoordige tijd in het West-Vlaams geen overte morfologische kenmerken heeft, wat aanleiding geeft tot een ambivalente status van deze werkwoordstijd:

“[T]his is because the absence of overt present tense morphology in WF gives ambivalent status to the present tense which may be taken to be weak (in contrast with the overtly marked past) or strong (by analogy with the overtly marked past tense). See Pollock (1997 on the ambivalence of the French infinitive).” (Haegeman 1998: §2.1.3)

Uit de empirische data behandeld door Haegeman (1990, 1998) blijkt duidelijk dat inflectionele kenmerken mede de positie van het perfectieve hulpwerkwoord bepalen (het hoogste werkwoord in het cluster) in haar eigen dialect. In dit artikel breiden we het onderzoek uit en gaan we de invloed van flectie op de distributie van het hulpwerkwoord in de werkwoordcluster na in het zuidelijke deel van het taalgebied. We baseren ons op dialectdata beschikbaar in de SAND, data uit onze enquête van een kleine groep Vlaamse informanten en corpusdata gebaseerd op het CGN. Daarbij besteden we aandacht aan finietheid en tempus. Een gerelateerd aspect waar ook op ingegaan zal worden, en waar Haegeman (1990, 1998) geen aandacht aan besteedt, is het ontstaan van irrealislezingen van het hulpwerkwoord in de verleden tijd zoals in (1c) en (4).

De bedoeling van dit artikel is data te presenteren en hun relevantie te bespreken, op een relatief theorie-neutrale manier. Ons onderzoek moet worden beschouwd als een eerste aanzet en een basis voor verder onderzoek. Hoewel bepaalde tendensen die door Haegeman werden gesignaleerd ook in onze data naar voren komen, laten de data niet toe om categorische uitspraken te doen en verder onderzoek is zeker nodig.

In de volgende paragraaf bespreken we eerst kort de dialectdata die beschikbaar zijn in de SAND, waarna we in §3 ingaan op enkele gegevens uit een eigen enquête. In §4 gaan we in op corpusdata die verzameld zijn uit het Corpus Gesproken Nederlands. De vijfde paragraaf bevat enkele conclusies.

2. SAND-data

Kaart 18a in SAND II geeft de verspreiding van de verschillende werkwoordsvolgordes voor clusters met aspectueel *gaan* (Barbiers et al. 2008: 19) in zin (1a), die hier herhaald wordt:

- (1) a. kaart 18a: *Ik weet dat hij is gaan zwemmen.*

Er zijn daarbij vier volgordes getest:

(7)	a.	is gaan zwemmen	V1-V2-V3
	b.	gaan zwemmen is	V2-V3-V1
	c.	zwemmen gaan is	V3-V2-V1
	d.	zwemmen is gaan	V3-V1-V2

Zoals gezegd zijn we in dit artikel vooral geïnteresseerd in de volgorde V2-V3-V1 als alternatief voor V1-V2-V3, in het zuiden van het taalgebied. Barbiers et al. (2008: 20) constateren hierover:

“In een zuidelijk deel dat bestaat uit alle [N]ederlandstalige Belgische provincies is de 2-3-1-volgorde zeer dominant. Oost-Vlaanderen en Brabant zijn het meest homogeen, met weinig alternatieve volgordes. In het westelijke deel van West-Vlaanderen vinden we enkele plaatsen met 1-2-3 als een alternatief, en hetzelfde geldt voor het westelijke deel van Antwerpen.”

Kaart 19a, met data voor zin (1b) is voor onze doeleinden verder niet relevant, omdat er hiervoor uitsluitend data zijn verzameld voor 17 plaatsen langs de oostgrens van het taalgebied, vooral in oostelijk Overijssel en in Nederlands Limburg.²

- (1) b. kaart 19a: *Het is jammer dat FC Twente niet winnen heeft kunnen.*

Kaart 20a bevat gegevens voor zin (1c), met een verleden tijdsvorm van *hebben* als hoogste werkwoord en een modaal hulpwerkwoord als een na hoogste werkwoord.

- (1) c. kaart 20a: *Vertel mij eens wie zij had kunnen roepen.*

We signaleren dat deze zin in de eerste plaats bedoeld was om informatie over het voegwoordstelsel op te leveren. Er werd dan ook niet naar mogelijke werkwoordvolgordes gevraagd; de opdracht was de zin te vertalen in het lokale dialect. De kaart laat zien dat de meerderheid van de informanten de aangeboden volgorde 1-2-3 behoudt in de vertaling. Barbiers et al. (2008: 21) merken op dat dat niet verrassend is, omdat uit kaart 18a ook al bleek dat 1-2-3 de meest frequente volgorde is. Er zijn ook op kaart 20a gebieden met alternatieve volgordes, waaronder een gebied met de 2-3-1 volgorde (Barbiers et al. 2008: 21):

“In het zuiden hebben Oost-Vlaanderen, Zeeuws-Vlaanderen en kleine delen van Zeeland, Antwerpen en Vlaams-Brabant de 2-3-1-volgorde. Dit gebied valt binnen het gebied dat 2-3-1 heeft op kaart 18a, waar West-Vlaanderen, Brabant en Belgisch-Limburg een groot aantal plaatsen met 2-3-1 hebben en waar 2-3-1 ook voorkomt in een aantal Nederlandse provincies.”

Uit de kaarten 18a en 20a, zoals gepresenteerd en besproken in de SAND blijkt dat er voor West-Vlaanderen een verschil tussen de volgordes die gevonden worden voor zin (1a) en (1c). Terwijl zin (1a) volgens kaart (18a) in de meeste West-Vlaamse dialecten gerealiseerd wordt met de 2-3-1-volgorde, krijgt zin (1c) op kaart 20a in alle West-Vlaamse plaatsen de volgorde 1-2-3. Hier zou een bevestiging in gezien kunnen worden van de observaties in het werk van Haegeman (1998, 2001 en 2002) en de bijbehorende analyse geschetst in (6a). Zin (1a) bevat immers een perfectief hulpwerkwoord in de tegenwoordige tijd (*is*), terwijl het hulpwerkwoord *had* in (1c) in de verleden tijd staat. Er zijn echter drie problemen die ervoor zorgen dat de relevante SAND-kaarten 18a en 20a niet goed bruikbaar zijn om zicht te krijgen op de invloed die temporele en daaraan gerelateerde features hebben op de woordvolgorde:

- (1) Barbiers et al. (1998: 19-21) geven zelf aan dat kaart 18a gebaseerd is op een ander type data dan kaart 20a. Terwijl voor kaart 18a informanten expliciet gevraagd werd te

beoordelen of de volgordes in (7) al of niet in hun dialect voorkwamen, moesten informanten voor kaart 20a zin (1c) mét volgorde 1-2-3 vertalen.

- (2) Barbiers et al. (1998: 19) merken verder ook op dat het met het oog op het vergelijken van minimale paren (achteraf) enigszins ongelukkig is dat het cluster in (1a) een aspectueel hulpwerkwoord bevat en in (1c) een modaal hulpwerkwoord. Met andere woorden: als er ondanks het vorige punt toch een verschil vastgesteld zou kunnen worden tussen dialectrealisaties van zin (1a) en zin (1c), dan weten we niet wat dat betekent: het kan zijn dat er inderdaad een verschil is tussen zinnen met een perfectief hulpwerkwoord in de verleden tijd en zinnen in de tegenwoordige tijd, maar het kan ook zijn dat er een verschil is tussen zinnen met een modaal hulpwerkwoord en zinnen met een aspectueel werkwoord als op een na hoogste werkwoord. Op de specifieke kenmerken van het aspectuele *gaan* komen we in wat volgt kort terug.
- (3) Zelfs als we aannemen dat de data op kaart 20a op zichzelf representatief zouden zijn voor ons type clusters met een perfectief hulpwerkwoord in de verleden tijd, dan nog levert de semantiek een probleem op. Immers: dit soort zinnen kunnen een irrealislezing krijgen, maar ook een gewone temporele lezing. Barbiers et al. (2008) gaan daar (voor dit type zin) niet op in. We weten dus niet welke lezing informanten voor ogen hadden bij het beoordelen van zin (1c).

Overigens lijkt voor zin (1c) de irrealislezing het meest voor de hand liggend. Dat zin (1c) echter inderdaad ambigu is, kunnen we concreet laten zien aan de hand van de contexten die geschetst zijn in de voorbeelden in (8) en (9):

- (8) A: Doordat ze iemand had kunnen roepen, kwam er gelukkig een eind aan haar benarde situatie.
B: Vertel mij eens wie zij had kunnen roepen?
- (9) A: Ze heeft de hele nacht opgesloten gezeten. Toch was het zo dat ze iemand had kunnen roepen, als ze op dat idee zou zijn gekomen.
B: Vertel mij eens wie zij had kunnen roepen? ('zou hebben kunnen roepen')

In zin (8a) krijgt *had kunnen roepen* de volgende lezing. Het perfectief hulpwerkwoord staat (net als *kwam*) in de verleden tijd, wat het referentiepunt in het verleden legt. Het gebruik van de voltooid tijd geeft aan dat er op dat moment sprake is van een voltooid handeling of situatie. In dit geval heeft die voltooidheid betrekking op de mogelijkheid iemand te roepen. Inmiddels heeft die situatie al een resultaat opgeleverd: er is een eind gekomen aan de benarde situatie. Ook in (9) staat het perfectief hulpwerkwoord in de verleden tijd, maar in dit geval betekent dat niet dat het referentiepunt in het verleden ligt, maar dat er sprake is van een irrealislezing (bijvoorbeeld te parafaseren als 'zou hebben kunnen roepen'). Merk op dat daarmee in overeenstemming het hulpwerkwoord in de voorafgaande zin ook in de tegenwoordige tijd staat (*heeft opgesloten gezeten*). De aanwezigheid van een irrealislezing duidt hier op het feit dat de betreffende handeling of situatie zich niet daadwerkelijk heeft voorgedaan. Doordat Marie niet op het idee is gekomen, heeft zij uiteindelijk niet daadwerkelijk de mogelijkheid gehad iemand te roepen. Het resultaat is dat ze niet (of pas later) bevrijd kon worden uit haar benarde situatie.

Als we zicht willen krijgen op de woordvolgorde in dit soort clusters in verschillende dialecten van het Nederlands en op de rol van factoren zoals finietheid, tempus, modaliteit, aspectualiteit is het van belang erop te letten hoe informanten de testzinnen interpreteren. Bij een zin zoals (1c) is het uiteindelijk niet zeker welke betekenis informanten eraan gegeven hebben, waardoor op dit punt de data een verminderde bruikbaarheid hebben voor het type observaties waar wij in geïnteresseerd zijn.

3. Eigen enquêteresultaten voor West- en Oost-Vlaamse sprekers

In deze paragraaf tonen we enkele data die verzameld werden in juni 2010. Deze data laten iets meer dan de SAND-data zien wat de rol is van finietheid, tempus en irrealis. We presenteren hier de data voor een deel van onze informanten, namelijk een tiental West- en Oost-Vlaamse sprekers, om op die manier een homogene groep informanten te hebben, waardoor de observaties in het werk van Haegeman (1998, 2001 en 2002) getoetst kunnen worden. Zeven sprekers zijn dialectsprekers, drie sprekers identificeren zich als sprekers van een tussentaal. Uiteraard zou dit materiaal in toekomstig onderzoek aangevuld kunnen worden met gegevens voor andere delen van het taalgebied. Onze voorlopige conclusie is dat de tendensen geobserveerd in Haegeman (1998, 2001 en 2002) gedeeltelijk bevestigd worden, maar dat de resultaten ons niet altijd toelaten scherpe descriptieve generalisaties te formuleren. In alle testzinnen bekijken we enkel de volgordes 123 en 231.

3.1 Finietheid

Onze enquête bevat enkele zinnen waarin het perfectieve hulpwerkwoord een infinitief is. Het gaat om de volgende zinnen:

zinsparen met infinitief hulpwerkwoord:

- (11) a. Met niet te hebben kunnen tanken, zit hij nu in de problemen. (123)
- b. Met niet te kunnen tanken hebben, zit hij nu in de problemen. (231)
- (12) a. Door niet te hebben kunnen tanken, zit hij nu in de problemen. (123)
- b. Door niet te kunnen tanken hebben, zit hij nu in de problemen. (231)
- (13) a. Zou hij dat hebben kunnen doen? (123)
- b. Zou hij dat kunnen doen hebben? (231)

De gegevens voor deze zinnen kunnen vergeleken worden met zin (10), waarin het hulpwerkwoord finiet is:

zinsparen met finiet hulpwerkwoord:

- (10) a. Hij is blij dat hij nog heeft kunnen tanken. (123)
- b. Hij is blij dat hij nog kunnen tanken heeft. (231)

We signaleren dat in alle voorbeelden de cluster dezelfde elementen bevat: het hulpwerkwoord (1) *hebben*, een modal hulpwerkwoord (2) *kunnen* en het lexicale werkwoord (3) *tanken*. Interferentie van een eventueel verschil tussen aspectuele en modale werkwoorden (als tweede werkwoord in het cluster) is hier dus vermeden.

In tabel 1 zijn de resultaten gegeven van onze West- en Oost-Vlaamse informanten. Het gaat dus om tien personen, een aantal dat in een vervolgonderzoek uitgebreid zal worden. De deelnemers werd gevraagd de acceptabiliteit van de testzinnen te beoordelen op een schaal van 1 (d.w.z. dat de zin “totaal onmogelijk” is) en 5 (d.w.z. “helemaal goed”). Deelnemers 1 tot en met 7 identificeren zichzelf als dialectsprekers; de laatste drie informanten als tussentaalsprekers. In (14) is een overzicht gegeven van deze West- en Oost-Vlaamse informanten:

- (14) informant 1: dialect Diksmuide (West-Vlaanderen)
- Informant 2: dialect Uitkerk (West-Vlaanderen)
- Informant 3: dialect Roeselare/Tielt (West-Vlaanderen)
- Informant 4: dialect Aalter (Oost-Vlaanderen)

Informant 5: dialect Maldegem (Oost-Vlaanderen)
 Informant 6: dialect Maldegem (Oost-Vlaanderen)
 Informant 7: dialect Gent (Oost-Vlaanderen)
 Informant 8: West-Vlaams gekleurde tussentaal
 Informant 9: Oost-Vlaams gekleurde tussentaal
 Informant 10: Oost-Vlaams gekleurde tussentaal

Tabel 1: acceptabiliteitsoordelen van tien West- en Oost-Vlaamse sprekers over zinnen met finiet werkwoord of infinitief als hoogste werkwoord.

→informanten→ ↓testzinnen↓	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	gemiddeld
(10a) volgorde <u>123</u>	4	5	3	5	3	2	4	5	1	4	3,6
(10b) <u>231</u>	2	5	5	5	5	5	2	4	3	5	4,1
(11a) <u>123</u>	2	1	2	1	1	2	2	2	3	2	1,8
(11b) <u>231</u>	4	4	5	5	5	5	4	5	1	4	4,2
(12a) <u>123</u>	4	1	1	1	1	2	1	3	1	2	1,7
(12b) <u>231</u>	2	1	5	4	4	4	5	2	4	3	3,4
(13a) <u>123</u>	4	3	1	2	1	2	1	3	4	2	2,3
(13b) <u>231</u>	2	5	5	5	5	5	5	4	1	5	4,2

Het beeld dat naar voren komt uit deze tabel is natuurlijk tamelijk subtiel. Haegemans analyse, samengevat in (6) voorspelt dat voor zin (10), waar het hulpwerkwoord finiet is, beide volgorden mogelijk zijn, met een lichte voorkeur voor 231. Voor de zinnen (11) tot en met (13), waarin het hoogste werkwoord een infinitief is, verwachten we dat onze informanten aan de volgorde 231 (de b-zin) een hogere score toekennen dan aan de volgorde 123 (de a-zin).

De resultaten in de tabel bevestigen dit beeld tot op zekere hoogte: de waarden voor zin (10a) en (10b) liggen dicht bij elkaar. Er zijn echter wel individuele verschillen: sommige informanten vinden de a-zin acceptabeler, anderen vinden de b-zin beter. Voor de zinnen (11) tot en met (13) zien we twee tendensen: (i) de score voor de b-variant 231 ligt gemiddeld tweemaal zo hoog als de oordelen voor de a-zin, met 123, en (ii) een relatief grote meerderheid van de sprekers verkiest systematisch de b-zin boven de a-zin.

3.2 Tempus

Tabel 2 geeft enkele enquêteresultaten weer die een beeld geven van het effect van tempus op de acceptabiliteitsoordelen van de informanten. Het gaat om resultaten voor de onderstaande testzinnen. De eerste twee zinsparen bevatten clusters waarbij er een modaal werkwoord (*kunnen*) is als tweede werkwoord van het cluster, terwijl er in de laatste twee zinsparen, (16) en (17), een aspectueel werkwoord (*gaan*) gebruikt is.

zinsparen met modaal werkwoord 2:

hulpwerkwoord 1 in tegenwoordige tijd:

- (10) a. Hij is blij dat hij nog heeft kunnen tanken. (123)
 b. Hij is blij dat hij nog kunnen tanken heeft. (231)

hulpwerkwoord 1 in verleden tijd:

- (15) a. Hij was blij dat hij nog had kunnen tanken. (123)
 b. Hij was blij dat hij nog kunnen tanken had. (231)

zinsparen met aspectueel werkwoord 2:

hulpwerkwoord 1 in tegenwoordige tijd:

- (16) a. Hij is blij dat hij nog is gaan tanken. (123)
b. Hij is blij dat hij nog gaan tanken is. (231)

hulpwerkwoord 1 in verleden tijd:

- (17) a. Hij was blij dat hij nog was gaan tanken. (123)
b. Hij was blij dat hij nog gaan tanken was. (231)

Tabel 2: Acceptabiliteitsoordelen van tien West- en Oost-Vlaamse sprekers over zinnen met perfectief hulpwerkwoord in de verleden of tegenwoordige tijd.

→informanten→ ↓testzinnen↓	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	gemiddeld
(10a) volgorde <u>123</u>	4	5	3	5	3	2	4	5	1	4	3,6
(10b) <u>231</u>	2	5	5	5	5	5	2	4	3	5	4,1
(15a) <u>123</u>	2	5	5	1	2	2	3	5	1	4	3,0
(15b) <u>231</u>	4	5	4	4	5	5	4	4	4	5	4,4
(16a) <u>123</u>	1	4	3	5	3	4	2	3	4	2	3,1
(16b) <u>231</u>	5	5	5	5	5	3	4	4	1	5	4,2
(17a) <u>123</u>	2	1	3	5	4	2	5	5	3	3	3,3
(17b) <u>231</u>	5	3	5	5	5	4	3	5	1	5	4,1

Het beeld dat naar voren komt uit deze scores is dat onze West- en Oost-Vlaamse informanten de volgorde 123 over het algemeen minder accepteren dan 231, maar in tegenstelling met de intuïties van Haegeman (1998, 2002) is er geen duidelijk patroon zichtbaar in het effect van tempus. De keuze van het hulpwerkwoord in positie 2, *kunnen* vs. *gaan*, heeft ook geen effect op de oordelen, althans niet op het eerste gezicht. We constateren wel dat er relatief veel variatie bestaat tussen de sprekers. Verder onderzoek moet uitwijzen welke factoren die variatie bepalen.

3.3 Irrealis

In tabel 3 zijn resultaten gepresenteerd van zinnen met een perfectief hulpwerkwoord in de verleden tijd, waarbij de verleden tijd hetzij een temporele lezing, hetzij een irrealislezing heeft. Het gaat om onderstaande zinsparen. In (18) en (20) is geprobeerd om een context tot stand te brengen die aanleiding heeft tot een gewone temporele lezing van het hulpwerkwoord (in (18)) dan wel een irrealislezing (in (20)).

zinsparen zonder irrealislezing:

- (15) a. Hij was blij dat hij nog had kunnen tanken. (123)
b. Hij was blij dat hij nog kunnen tanken had. (231)
- (18) a. Yves had die middag zijn schriftelijk examen gehad. Zijn moeder vroeg hem hoe het verlopen was. Yves vertelde dat hij een tekstje had gekregen en dat hij er daarna een vraag over had moeten maken. (123)
b. Yves had die middag zijn schriftelijk examen gehad. Zijn moeder vroeg hem hoe het verlopen was. Yves vertelde dat hij een tekstje had gekregen en dat hij er daarna een vraag over moeten maken had. (231)

zinsparen met irrealislezing:

- (19) a. Het was beter geweest als hij nog had kunnen tanken. (123)
b. Het was beter geweest als hij nog kunnen tanken had. (231)

- (20) a. Ik heb vanmiddag schriftelijk examen gehad. Het viel me nogal tegen. Er waren veel vragen over hoofdstuk 3. Het is duidelijk dat ik dat hoofdstuk beter had moeten lezen. (123)
- b. Ik heb vanmiddag schriftelijk examen gehad. Het viel me nogal tegen. Er waren veel vragen over hoofdstuk 3. Het is duidelijk dat ik dat hoofdstuk beter moeten lezen had. (231)

Tabel 3: Acceptabiliteitsoordelen van tien West- en Oost-Vlaamse sprekers over zinnen met of zonder irrealislezing van het hulpwerkwoord.

→informanten→ ↓testzinnen↓	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	gemiddeld
(15a) volgorde <u>123</u>	2	5	5	1	2	2	3	5	1	4	3,0
(15b) <u>231</u>	4	5	4	4	5	5	4	4	4	5	4,4
(18a) <u>123</u>	5	1	5	1	4	3	3	4	1	5	3,2
(18b) <u>231</u>	2	1	2	4	5	3	5	2	4	5	3,3
(19a) <u>123</u>	2	4	5	3	3	-	-	5	1	4	3,4
(19b) <u>231</u>	4	5	3	4	5	3	-	3	4	5	4,0
(20a) <u>123</u>	4	5	5	4	4	5	3	5	1	5	4,1
(20b) <u>231</u>	2	5	2	1	5	2	5	2	4	5	3,3

Deze resultaten geven een indicatie dat irrealis (19, 20) een effect heeft op de scores voor de respectievelijke volgordes. Als we de gemiddelden voor zinsparen (15) en (19) vergelijken, met het cluster *had + kunnen + tanken*, merken we het volgende op: in beide gevallen krijgt de volgorde 231 een hogere score, maar voor (19) liggen de waarden iets dichter bij elkaar. Daarnaast vergelijken we de zinsparen (18) en (20), waar in beide gevallen een stukje tekst wordt aangeboden om een context tot stand te brengen zoals hierboven omschreven. We zien dat juist in het zinspaar (20), waar de irrealislezing beoogd wordt, een verschil zichtbaar wordt waarbij de 123 volgorde een hogere score krijgt dan de 231 volgorde.

3.4 Concluderende observaties

De resultaten die gepresenteerd werden in bovenstaande paragrafen vormen een indicatie dat finietheid en irrealis een effect hebben op de woordvolgorde:

- in zinnen met een infinitief als hulpwerkwoord hebben de Vlaamse informanten gemiddeld genomen een voorkeur voor de volgorde 231.
- in zinnen waarin de verleden tijdsvorm van het hulpwerkwoord een irrealislezing krijgt, waarden de informanten gemiddeld de volgorde 123 meer dan in zinnen waarin de verleden tijdsvorm een gewone temporele lezing krijgt.

De effecten zijn echter niet categorisch: verschillende sprekers vinden zowel 123 als 231 acceptabel. Er is geen duidelijk effect zichtbaar van de tempuskeuze op de acceptabiliteitsoordelen binnen deze groep van informanten. We constateren ook dat er individuele variatie is, wat uiteraard verder onderzocht moet worden.

4. CGN data

Als veel Vlaamse dialecten de volgorde 231 toelaten in het type werkwoordclusters waar we ons in dit artikel op richten, dan kunnen we verwachten dat die volgorde ook zichtbaar wordt in een corpus gesproken Nederlands. Om dit effect na te gaan baseren we ons op het volledige CGN, inclusief componenten zoals nieuwsbulletins en voorgesproken tekst. Laatstgenoemde componenten van het corpus bestaan natuurlijk niet zozeer uit spontaan of regionaal gekleurd materiaal. In de interpretatie van de resultaten moet daar rekening mee gehouden worden. De bedoeling van dit onderzoek is na te gaan in hoeverre de tendensen die gesignaleerd worden door Haegeman (1998) en die we hierboven getoetst hebben aan andere informanten in CGN-resultaten aan de oppervlakte komen.

4.1 Vergelijking Vlaams en Nederlands materiaal

Uit tabel 4 komt een beeld naar voren van het verschil in het gebruik van de volgorde 123 en 231 tussen het Nederlandse materiaal en het Vlaamse materiaal van het volledige CGN. In dit luik van ons onderzoek hebben we nog twee andere typen werkwoorden met IPP-effect toegevoegd die hierboven niet betrokken zijn in de bespreking, namelijk waarnemingswerkwoorden (*zien* en *horen*) en causatieve werkwoorden (*laten* en *doen*). Uiteraard zijn er ook nog andere werkwoorden met IPP-effect, zoals *beginnen*, *leren* en *proberen*, maar voor dit onderzoek zijn alleen werkwoorden geselecteerd die een infinitief selecteren zonder *te*. Zo ontstaat er een homogene verzameling corpusdata.

Tabel 4: Vergelijking Vlaams en Nederlands materiaal CGN

		volgorde 123	volgorde 231
clusters met modaal werkwoord 2: <i>hebben + willen/moeten/kunnen/mogen + V</i>	Vlaanderen	168	25
	Nederland	68	0
clusters met aspectueel werkwoord 2: <i>zijn + gaan + V</i>	Vlaanderen	59	36
	Nederland	20	0
clusters met waarnemingswerkwoord 2: <i>hebben + zien/horen + V</i>	Vlaanderen	18	7
	Nederland	6	0
clusters met causatief werkwoord 2: <i>hebben + laten/doen + V</i>	Vlaanderen	54	8
	Nederland	25	0
TOTAAL	Vlaanderen	299	76
	Nederland	119	0

De volgorde 231 die we kennen uit de Vlaamse dialectdata komt duidelijk ook voor in het CGN. Interessant is natuurlijk de constatering dat deze volgorde uitsluitend voorkomt in Vlaams materiaal en helemaal niet aangetroffen wordt in Nederland. De associatie tussen de herkomst van het materiaal (Vlaams of Nederlands) en het voorkomen van beide volgordes is significant (Fisher's exact test, $p < 0.001$). In (21) zijn enkele van die Vlaamse corpusvoorbeelden uit het CGN van de volgorde 231 gegeven.

- (21)
- a. en 'k heb dan formulieren gekregen die 'k ook moeten invullen heb maar 'k ben daar niet op sollicitatie gemogen dus allee ja ... (fv700063.159)
  - b. inderdaad op een gegeven moment terwijl de ouders uh gaan werken zijn worden de kinderen dus uh meegevoerd en dan komen dus die ouders in opstand. (fv400048.81)
  - c. zeg uh kan dat dat ik u daarstraks zien rijden heb? (fv901064.6)

- d. maar die familie De Pelichi die het laten bouwen heeft uh hadden zeer veel kinderen. (fv400440.94)

Merk op dat deze volgorde aangetroffen wordt in (min of meer) spontaan gesproken materiaal, zoals een telefoondialoog in (21a) en (21c), een les in (21b) en spontane conversaties ('face-to-face') in (21d) en dat ze niet voorkomt in de minder spontane teksten zoals nieuwsbulletins en voorgelezen tekst.

4.2 Het effect van finietheid, tempus en irrealis op werkwoordvolgorde in Vlaams materiaal

Uit tabel 4 in §4.1 blijkt dat er in Vlaams CGN-materiaal variatie is tussen de volgorde 231, zoals in (21) en de volgorde 123 van het Standaardnederlands. De resultaten gepresenteerd in tabel 5 hebben alleen betrekking op het Vlaamse materiaal, omdat er juist in dit materiaal variatie is. In de tweede kolom staat TT overigens voor tegenwoordige tijd en VT voor verleden tijd van het perfectieve hulpwerkwoord.

Tabel 5: Vergelijking tussen woordvolgordes in verschillende typen clusters in Vlaams materiaal

	karakterisering perfectief hulpwerkwoord	volgorde 123	volgorde 231
modaal: type <i>hebben willen/moeten/kunnen mogen V</i>	TT	86	17
	VT (irrealis)	53	
	VT (gewoon temporeel)	18	
	VT (ambigu)	3	
	niet-finiet	8	8
aspectueel: type <i>zijn gaan V</i>	TT	43	28
	VT (gewoon temporeel)	15	8
	niet-finiet	1	
waarneming: type <i>hebben zien/horen V</i>	TT	11	7
	VT (gewoon temporeel)	7	
causatief: type <i>hebben laten/doen V</i>	TT	34	7
	VT (irrealis)	2	
	VT (gewoon temporeel)	16	
	niet-finiet	2	1
TOTAAL	TT	174	59
	VT (irrealis)	55	
	VT (gewoon temporeel)	56	8
	VT (ambigu)	3	
	niet-finiet	11	9
	Totaal	299	76

De vraag is natuurlijk: Welke factoren hebben een effect op de woordvolgorde. We bekijken achtereenvolgens het effect van finietheid, tempus en irrealis.

4.2.1 Finietheid

De resultaten in verband met finietheid zijn samengevat in tabel 6, waar een vergelijking wordt gemaakt tussen clusters met een finiet perfectief hulpwerkwoord en met een infinitief als perfectief hulpwerkwoord.

Tabel 6: Het effect van finietheid

	volgorde 123	volgorde 231
+finit	288 (81%)	67 (19%)
-finit	11 (55%)	9 (45%)

Hieruit blijkt dat in clusters met een infinitief als perfectief hulpwerkwoord gemiddeld genomen significant ($\chi^2=8.00$, $p=0.005$) vaker de volgorde 231 voorkomt dan in clusters met een finiet perfectief hulpwerkwoord. In (22) zijn enkele voorbeelden gegeven van de volgorde 231 met een infinitief als hoogste werkwoord van het cluster. De voorkomens van deze volgorde zijn overigens opnieuw afkomstig uit (min of meer) spontaan gesproken materiaal zoals een telefoondialoog in (22a) en een interview/discussie uitgezonden op radio of televisie in (22b). In minder spontaan materiaal zoals nieuwsbulletins en voorgelezen tekst komt deze volgorde niet voor.

- (22) a. best dat me hier niks gezegd hebben of ze zouden ook willen gaan hebben. (fv901023.91)
b. ik heb gewoon het geluk van heel veel sporten te kunnen beoefenen en te mogen beoefenen hebben. (fv600728.99)

Deze Vlaamse CGN-data laten zien dat finietheid een effect heeft op de volgorde van de werkwoorden. Het bewuste effect blijft dus niet beperkt tot dialectobservaties, maar komt ook aan de oppervlakte in het gesproken Nederlands van Vlamingen in het CGN.

4.2.2 Tempus

In tabel 7 is zijn de resultaten tegenover elkaar gezet voor clusters met een perfectief hulpwerkwoord in de tegenwoordige en de verleden tijd.

Tabel 7: Het effect van tempus

	volgorde 123	volgorde 231
tegenwoordige tijd	174 (75%)	59 (25%)
verleden tijd	114 (93%)	8 (7%)

Uit deze getallen blijkt dat in clusters met een perfectief hulpwerkwoord in de verleden tijd de volgorde 123 significant ($\chi^2=18.4$, $p\leq 0.001$) frequenter is dan met een hulpwerkwoord in de tegenwoordige tijd. Enkele voorbeeldzinnen uit het CGN van de volgorde 123 met een perfectief hulpwerkwoord in de verleden tijd CGN zijn gegeven in (23). Beide voorbeelden zijn afkomstig uit spontane conversaties ('face-to-face'), hoewel deze volgorde uiteraard ook voorkomt in minder spontane componenten van het CGN.

- (23) a. ja dat was iets wat ik 'm ook had willen geven voor z'ne Kerstmis maar dat wou ie niet. (fv400095.149)
b. bwa zo 'k vond 't nog plezant dat dat zo uitkwam dat zij dan voor ons die bloemen was gaan afleveren. (fv400272.86)

Het resultaat in tabel 7 strookt met de beschrijving die we gegeven hebben in de inleiding, zoals gebaseerd op het werk van Haegeman (1998) en later werk. Volgens die beschrijving heeft tempus een effect op de woordvolgorde, waarbij het gebruik van een perfectief hulpwerkwoord in de verleden tijd correspondeert met de volgorde 123. Opnieuw zien we dat dit effect niet beperkt blijft tot observaties over het dialect, maar ook aan de oppervlakte komt in het gesproken Nederlands van Vlamingen in het CGN. We signaleren dat de resultaten

gebaseerd op het spontane taalgebruik in het CGN dus meer aansluiten bij Haegemans analyse dan de data gebaseerd op de enquête. Het is natuurlijk niet uitgesloten dat dit een effect is van de enquêtemethode, waarbij het ging om een schriftelijke opvraging.

4.2.3 Irrealis

In tabel 8 wordt het effect van de verschillende lezingen van het perfectieve hulpwerkwoord in de verleden tijd nader bekeken. In clusters zoals in (23) kan afhankelijk van de context al of niet een irrealislezing ontstaan. In (23a) ligt bijvoorbeeld in tegenstelling tot (23b) een irrealislezing voor de hand. Om hierover uitspraken te kunnen doen, hebben we systematisch de bredere context van de zin onderzocht.

Tabel 8: Het effect van irrealis

	volgorde 123	volgorde 231
+irrealis	55 (100%)	0 (0%)
-irrealis	56 (87%)	8 (13%)
ambigu	3	

Opvallend is dat clusters waarin het perfectieve hulpwerkwoord een irrealislezing krijgt nooit de volgorde 231 krijgen. Hoewel deze volgorde ook in de minderheid is voor zinnen zonder irrealislezing (maar met een gewone temporele lezing zoals in (23b)), vinden we hier toch een aantal zinnen met de volgorde 231. Deze correlatie tussen volgorde enerzijds en de aan- of afwezigheid van de irrealislezing anderzijds is significant (Fisher's exact test, $p=0.0072$).

4.2.4 Afrondende opmerkingen

Tot slot van deze paragraaf kunnen we nog opmerken dat het semantische type waartoe het IPP-werkwoord behoort ook een effect heeft op de volgorde. In tabel 8 concentreren we ons op gegevens van de twee typen IPP-werkwoorden die het frequentst voorkomen in het corpus. We vergelijken de voorkomens van de volgorden 123 en 231 voor clusters met modale en aspectuele werkwoorden.

Tabel 8: Het effect van het type IPP-werkwoord

	volgorde 123	volgorde 231
modaal	168 (87%)	25 (13%)
aspectueel	59 (62%)	36 (38%)

We zien hier dat de volgorde 231 gemakkelijker lijkt op te treden als het IPP-werkwoord een aspectueel werkwoord is ($\chi^2=23,7$, $p<0.001$). Dit is een aspect waar in vervolgonderzoek nog meer aandacht aan besteed moet worden, met name omdat het aspectuele *gaan* in het Vlaams idiosyncratische kenmerken vertoont waar we hier geen aandacht aan hebben besteed (zie Haegeman 1990).

Het corpusonderzoek op basis van het CGN laat enkele resultaten zien die in overeenstemming zijn met dialectobservaties op basis van de bestaande literatuur en door onszelf verzameld materiaal (vgl. §3):

- Het voorkomen van een infinitief als perfectief hulpwerkwoord 1 in het cluster heeft een positief effect op het voorkomen van volgorde 231, wat in verband

gebracht kan worden met observaties van Haegeman (1998, 2001 en 2002) over het West-Vlaams. Haegeman relateerde de volgorde 123 in dat eerdere werk aan de aanwezigheid van tempusfeatures. Ook in de enquêtedata gepresenteerd in §3 zien we een tendens die hiermee compatibel is.

- Een verleden tijdsvorm als perfectief hulpwerkwoord heeft een positief effect op het voorkomen van volgorde 123, wat ook in verband gebracht kan worden met observaties van Haegeman (1998, 2001 en 2002) over het West-Vlaams. Een dergelijk effect bleek echter niet uit de enquêtedata in §3.
- Er zijn indicaties dat de aan- of afwezigheid van een irrealislezing daarnaast ook een effect heeft op de positie van het hulpwerkwoord. In de corpusdata blijkt de volgorde 231 wel voor te komen bij clusters met perfectief hulpwerkwoord in de verleden tijd, maar dan alleen als er een gewone temporele lezing is (zoals uiteengezet in §2) en niet als het hulpwerkwoord een irrealislezing krijgt. De enquêtedata in §3 wijzen in dezelfde richting, hoewel de rol van irrealis aanleiding zal moeten geven tot vervolgonderzoek waarin dit punt gedetailleerder onderzocht wordt.
- De resultaten van ons onderzoek bevestigen Haegemans oorspronkelijke analyse dus maar gedeeltelijk. Op basis van haar representatie in (6) hierboven kan de vraag worden gesteld of de functionele plaats F1 inderdaad met tempusfeatures moet worden gerelateerd en in hoeverre er ook rekening moet worden gehouden met modale kenmerken, meer bepaald met Irrealis. Dit moet het voorwerp zijn van verder onderzoek.

5. Conclusie

In dit artikel hebben we een aantal hypotheses uit de bestaande literatuur over inflectionele kenmerken die een rol spelen bij de volgorde van de werkwoorden in een bepaald type cluster getoetst. We hebben empirische gegevens gepresenteerd die ondersteuning bieden bij een aantal van die hypotheses. Het ging ons daarbij om clusters met een perfectief hulpwerkwoord, een IPP-werkwoord en een hoofdwkwoord. Ons onderzoek wijst erop dat de positie van dat hulpwerkwoord (het hoogste werkwoord van het cluster) beïnvloed wordt door finietheid, tempus en overigens ook door het type IPP-werkwoord. Ons onderzoek bevestigt daarbij de conclusies van Haegeman (1998), maar brengt ook aanzienlijke variatie naar voren bij onze informanten. De resultaten laten ons ook toe te concluderen dat de interpretatie van de verledentijdsvorm van het hulpwerkwoord meespeelt in het bepalen van de positie en van de volgorde in de cluster. Om de uitwerking van die verschillende factoren voor afzonderlijke dialecten/variëteiten van het Nederlands goed te kunnen onderzoeken is gedetailleerder materiaal nodig dan wat nu voorhanden is. Er zullen testzinnen geconstrueerd moeten worden die slechts van elkaar verschillen op één relevant punt (zoals Barbiers et al. 2008 ook toegeven). Pas dan kan per dialect bekeken worden welke inflectionele features gecheckt worden door welk functioneel hoofd in een structuur zoals in (6).

Hierbij moet de semantiek van het hulpwerkwoord gecontroleerd worden. De verleden tijdsvorm in een cluster zoals *had willen tanken* kan een irrealislezing krijgen. Uit de bestaande literatuur en de CGN-data blijkt dat er een effect is waarbij de verleden tijd kan leiden tot een hogere frequentie van de volgorde 123. Daarmee is echter nog niet duidelijk waar dit een effect van is. Het kan een semantisch effect zijn van de aanwezigheid van een irrealislezing, maar ook een effect van het gebruik van de verleden tijd als zodanig. Het type enquêteonderzoek dat werd voorgesteld in §3 kan hierover meer duidelijkheid geven en kan de basis vormen voor een vervolgonderzoek met meer informanten en een grotere verzameling variëteiten van het Nederlands.

Ons onderzoek is een case study en bevat ook methodologische vragen. De discrepantie tussen de schriftelijke bevraging en het gesproken corpusmateriaal, waarbij dit laatste meer in de lijn ligt van Haegemans analyse, zijn frappant en tonen aan dat het gebruik van corpora zeker kan bijdragen tot het formuleren van descriptieve generalisaties (zie hieromtrent ook Oosterhof 2008: 67-90).

---

¹ De volgorde 1 2 3 is dus minder acceptabel met het hulpwerkwoord in het presens.

- (i) a. ?...da Valère ee willen en us kuopen
b. ...da Valère oa willen en us kuopen

² Deze kaart dient een specifiek doel. Uit de gegevens op kaart (18a) komt naar voren dat de volgorde 3-1-2 nergens voorkomt, behalve in 18 plaatsen in het oosten van het taalgebied. Het punt is echter dat voor 11 van deze plaatsen (in Overijssel, Gelderland en Drenthe) geldt dat het partikel *heen* optreedt bij *gaan*. Barbiers et al. (2008: 20) schrijven:

“In dit gebied komt *heen* voor met de clustervolgordes 3-1-2 en 3-2-1. Het zou kunnen dat deze volgordes, waarbij het hoofdwkwoord voorafgaat aan beide hulpwerkwoorden, worden afgedwongen door de aanwezigheid van *heen* en dat ze in de betreffende dialecten onmogelijk zijn met aspectuele en modale hulpwerkwoorden die geen *heen* bij zich nemen.”

Kaart 19a presenteert daarom gegevens voor die plaatsen (waarbij in één plaats geen informant beschikbaar was) waarbij nagegaan is of de volgorde 3-1-2 ook mogelijk is voor zin (1b), met een modaal werkwoord waarbij het partikel *heen* niet optreedt. Dan blijkt dat er maar 5 plaatsen overblijven waar de volgorde 3-1-2 mogelijk is, wat betekent dat deze volgorde uiteindelijk “in het Nederlandse taalgebied uiterst zeldzaam” is (Barbiers et al. 2008: 20). Dit is op zichzelf een relevante constatering, die echter buiten het bestek van dit artikel valt.

Bibliografie

Barbiers, Sjef

- 2005 ‘Word order variation in three-verb clusters and the division of labour between generative linguistics and sociolinguistics.’ In: Leonie Cornips & Karen Corrigan (red.) *Syntax and Variation. Reconciling the Biological and the Social*. (Current Issues in Linguistic Theory, nr. 265.) John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, p. 233-264.

Barbiers, Sjef, Johan Van der Auwera, Hans Bennis, Eefje Boef, Gunther De Vogelaer & Margreet van der Ham

- 2008 *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten*, Deel II. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Barbiers, Sjef & Hans J. Bennis

- 2010 ‘De plaats van het werkwoord in zuid en noord’. In: Johan De Caluwe & Jacques Van Keymeulen (red.). *Voor Magda. Artikelen voor Magda Devos bij haar afscheid van de Universiteit Gent*. Gent: Academia Press, p. 25-42.

Haegeman, Liliane

- 1990 ‘The syntax of motional goan in West Flemish’. In R. Bok-Bennema & P. Coompan (red.) *Linguistics in the Netherlands*, 81-90. Dordrecht: Foris.
- 1998 ‘V-positions and the middle field in West Flemish.’ *Syntax. An Interdisciplinary Journal of Linguistics* 1: 259-99.
- 2001 Antisymmetry and verb-final order in West Flemish. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics* 3: 207-232.

-
- 2002 West Flemish negation and the derivation of SOV order in West Germanic. *Nordic Journal of Linguistics* 25: 154 – 189.
- Hinterhölzl, Roland
- 1998 *Coherent infinitives in German, Dutch, and West Flemish*. Manuscript, University of Southern California, Los Angeles.
- Oosterhof, Albert
- 2008 *The semantics of generics in Dutch and related languages*. *Linguistik Aktuell/Linguistics Today* 122. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Pollock, Jean-Yves.
- 1997 'Notes on Clause Structure', in Haegeman, Liliane (ed). *Elements of Grammar*. 237-279.